

عتبات عالیات

صفاءالدين تبرائیان

اهمیت اعتقادی و ریشه‌دار شهرهای عتبات عالیات در ناحیه بین‌النهرین^۱ عراق در درازای تاریخ ایران در دوره اسلامی موجب شده که شیعیان این سرزمین همواره برای شهرهایی که پیشوایان معصوم آنان در آنها به خاک سپرده شده‌اند اهمیت ویژه‌ای قائل شوند. گستره عراق به مثابه یک کشور عربی - اسلامی، با توجه به وجود همین شهرهای مقدس، از نظر شیعیان، از سایر کشورها متمایز است.

شیعیان در تمامی ادوار تاریخ، با توجه به همین باورهای عمیق، برای این شهرها جنبه تقدس قایل شده‌اند. به شهرهایی که این پیشوایان معصوم در آنها روی در نقاب خاک کشیده‌اند «عتبات مقدسه»^۲ و «عتبات عالیات» گویند. و در کشور عراق به شهرهای نجف، کربلا، کاظمین، سامرا، و حتی کوفه، اطلاق عتبه می‌شود.

پیدایی و تکوین، ساخت و احداث و بازسازی و نوسازی و تزیین این بناهای مذهبی در طول تاریخ به کمک سلاطین و مردم، و حکام و تجار، با دلایل اعتقادی و مصالح سیاسی و علاقه عمومی صورت گرفته است. وجود همین قبور متبرک در این شهرها باعث شد جمع کثیری از علمای شیعه و به تبع آنها شیعیان، این شهرها را زیستگاه خود قرار دهند و در آنجا به تبلیغ اندیشه دینی بپردازند. این امر موجب شد این شهرها مبدل به مراکز علمی شوند و دانشجویان شیفته فراگیری علوم مذهبی از شهرهای دور و نزدیک بدین اماکن روی آورند و منطقه فرات مرکزی اهمیت روزافزون یابد.

۱. بین‌النهرین، منطقه بین دو رود دجله و فرات است که اکنون بخشی از کشور عراق به شمار می‌آید. سرزمین عراق پیش از برآمدن عثمانیان از دو بخش شمالی و جنوبی تشکیل می‌شد. شمال آن را ارض الجزیره و آشورالکبری می‌خواندند و به بخش جنوبی سرزمین بین‌النهرین اطلاق می‌شد.

۲. به منظور آگاهی کامل از مفهوم واژه «عتبه» بنگرید به: جعفر الخلیلی. *موسوعة العتبات المقدسة*. ط ۲، بیروت، مؤسسه الاعلمی. ج ۱، صص ۴۰-۴۳، همچنین: لوئیس معلوف. *المنجد فی اللغة و الاداب و العلوم*. ط ۸، بیروت، مطبعة الكاتولیکية، ۱۹۶۵. ص ۴۸۵.

آمد و شد زایران به همراهی کاروانها از جای جای مناطق شیعه‌نشین، عزیمت عده‌ای از شیعیان ایران به آن خطه به منظور اقامت، حضور مراجع و رجال دین، موضوع حمل مردگان به گورستان «وادی‌السلام» نجف اشرف که آرزوی شیعیان، خاکسپاری پس از مرگ در آنجاست. نقش متمولین و بازرگانان در داد و ستد کالا و... موجب دیگرگونی بافت و ساختار این منطقه گردید و عوامل نوینی در عرصه حیات اجتماعی و مدنی، بنیاد اقتصادی، آداب و سنن و رسوم و آیینهای گستره بین‌النهرین وارد شده است. بدون تردید کارکردهای عمرانی فرمانروایان شیعی، موجبات رونق، افزایش جمعیت و جذب دوستداران خاندان عصمت و طهارت بدین بخش را فراهم ساخته و پیوندهای نوینی را در آن پدید آورده است، به ویژه آنکه در بُعد اجتماعی به واسطه برپایی مراسم، مجالس و آیینهای ویژه به مناسبتهای گوناگون که در فرهنگ شیعه وجود دارد (چون مراسم تاسوعا، عاشورا، اربعین، احیاء، اعیاد فطر، غدیر و مبعث حضرت محمد(ص)، نیمه شعبان، و نماز جمعه، برگزاری مراسم دعا‌های توسل، کمیل، ندبه و...) بستر مناسبی برای تقویت و پایداری روابط شیعیان را فراهم آورد.

با تأسیس سلسله صفویه و رسمیت یافتن و گسترش مذهب شیعه اثنی‌عشری در ایران روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایرانیان با شهرهای عتبات عالیات ابعاد بسیار گسترده‌تری یافت. تعمیر بناها و اماکن متبرک، تأسیس بناهای جدید، تزئین بارگاه ائمه اطهار(علیهم‌السلام) و حتی تلاش به منظور توسعه عوامل حیات اقتصادی و اجتماعی، گوشه‌ای از علایق و دلبستگی شیعیان به سرنوشت شهرهای عتبات بود که در سرمایه‌گذاری فرمانروایان ایرانی در آنجا و اقدامات عمرانی جلوه می‌یافت.

از بدو پیدایی سلسله قاجار، فرمانروایان این خاندان با توجه به علایق شیعیان ایران و بنابر حمایت و مشارکت مردمی و همچنین دلبستگی اعتقادی شخصی، به اقدامات مؤثری در نوسازی مکانهای دینی در شهرهای عراق ابعاد فزونتری بخشیدند. طلاکاری دو گنبد امامان موسی کاظم و محمدجواد(علیهما‌السلام) در کاظمین به سال ۱۲۱۱ق و نیز صدور فرمان مطلق کردن مناره‌ها و گنبد حرم سیدالشهداء(ع) در کربلا، از جمله نخستین اقدامات عمرانی سردمداران حاکمیت قاجار در شهرهای زیارتی ناحیه بین‌النهرین عراق به شمار می‌آید. و البته این اقدامات در دوران حاکمیت سلاطین بعدی نیز تداوم یافت و شاید یکی از بازرترین آنها دادن مأموریت به علیرضا عضدالملک در اواخر سال ۱۲۸۳ق از سوی ناصرالدین‌شاه قاجار به منظور حمل خشتهای طلای گنبد‌های مطهر امامان علی‌التقی و حسن عسکری(علیهما‌السلام) صورت گرفت و وی موظف شد آن خشته‌ها را در کاظمین به آیت‌الله عبدالحسین تهرانی (شیخ‌العراقین)

تحويل دهد.^۳

به هر حال، از سوی عثمانیان در دوره حاکمیت طولانی خود بر عراق برای شیعیانی که در این شهرها می‌زیستند امتیازات و تسهیلاتی در نظر گرفته شد. خانم گرترویدیل، دیپلمات انگلیسی که مدتی را در سفارت انگلیسی در بغداد گذرانده بود در این زمینه می‌نویسد:

حکومت عثمانی قبل از اعلام قانون اساسی سال ۱۹۰۸ در بین‌النهرین، معتقد بود که شهرهای مقدس این سرزمین امتیازاتی بر سایر شهرها دارند و به همین جهت مقررات مخصوص برای ساکنان این شهرها وضع کرده بود که از جمله آنها معافیت جوانان ساکن این شهرها از خدمت نظام وظیفه بود.^۴

در زمان حاکمیت انگلیسیها بر سرزمین عراق تغییراتی در ساختار اداری عثمانی پیشین ایجاد شد و اداره‌های جدیدی به منظور سرپرستی امور مالی و اوقاف تأسیس شدند و مالیاتهای گوناگونی نیز برقرار گردید. انگلیسیها حتی بابت خاکسپاری مردگان در نجف پول می‌گرفتند و برای دفن اجساد در حرم مطهر حضرت علی(ع) نرخهایی تعیین کردند.

مبلغی که بابت دفن هر جسد در رواق دریافت می‌شد بالغ بر ۷۵۰ روپیه بود؛ برای تدفین در طرمة [ایوان] مبلغ ۶۲/۵ روپیه تعیین شد؛ برای خاکسپاری در حجره مبلغ ۳۱/۲۵ روپیه تأدیه می‌شد؛ برای تدفین در صحن ۲۵ روپیه مقرر شد؛ و هزینه خاکسپاری در خارج شهر نیز بالغ بر ۶/۲۵ روپیه بود.^۵

۳. ناصرالدین شاه در بخشی از فرمان خود خطاب به عضدالملک می‌نویسد: «چون خشتهای طلا که به جهت گنبد منور مطهر عسکریین صلوات الله و سلامه علیهما ساخته شده، نظر به امانت و دیانت آن فدوی‌زاده خاص، حمل خشتهای مزبور را به عهده آن مقرب‌الخاقان محول و مفوض فرمودیم که با کمال نظم و درستی، خشتهای طلا را حمل نموده و در کاظمین تحويل جناب مستطاب فضایل‌مآب افادت و افاضت نصاب حقایق و معارف فده‌العلماء و زبده‌الفقهاء، مجتهد العصر و الزمان شیخ‌المشایخ العظام شیخ عبدالحسین سلمه الله تعالی داده که به کار برد» حسن مرسلوند. سفرنامه عضدالملک به عتبات، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۰، ص ۸.

۴. بنگرید به: اسماعیل رائین. حقوق‌گیریان انگلیس در ایران، ج ۵، تهران، جاویدان، ص ۳۶۹.

۵. عبدالله فیاض. الثورة العراقية الكبرى سنة ۱۹۲۰، ط ۲، بغداد، دارالسلام، ص ۱۷۳. حسن اسدی به نقل از مورلی با اندکی تغییر مالیات فوق را نقل کرده است. نک: ثورة النجف علی الانکلیزا و الشراة الأولى لثورة العشرين، بغداد، دارالحرية للطباعة، ص ۲۲۱. یادآور می‌شود در این زمان هر ۱۵ روپیه معادل یک لیره بوده است.

این مالیات که به آن، عنوان «دَفْنیه» داده بودند شامل مردگانی بود که سن آنان از سه سال تجاوز می‌کرد و اطفال تا دو سال معاف بودند. آنچه در صورت حساب فوق آمد، متعلق به دفن مردگان در روضه امام علی (ع) و یا گورستان وادی السلام بود. فرماندار نجف در آمد انگلیسیها را فقط از این محل در سال ۱۹۱۸م ۴۸,۰۰۰ روپیه می‌داند و پیش‌بینی می‌کند که این مبلغ در سال آینده به ۱,۲۰۰,۰۰۰ روپیه برسد. البته اگر قید و بندها و محدودیتهای موجود در راه حمل جنازه به عتبات از بین برود.^۶

با ورود صنعت عکاسی به ایران، شیعیان شیفته خاندان اهل بیت (علیهم‌السلام) در سفرهای زیارتی خود به عتبات عالیات مبادرت به تهیه عکسهایی از مکانهای مقدس کردند که تعدادی از آن عکسها بعدها به صورت کارت پستال به مردم عرضه شد. به نظر می‌رسد پیشرفت کار عکسبرداری موجب شد که تصویرهای مختلفی روی کارت پستال به طور وسیعی چاپ شود و به تدریج تزیینات پشت و روی کارت را در بر گیرد.

در این بخش تعداد بیست و هفت قطعه عکس از عتبات عالیات که در گنجینه مرکز اسناد مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران نگهداری می‌شود تقدیم حضور خوانندگان گرامی می‌شود. صرف‌نظر از اهمیت هنری این اسناد تصویری، به دلیل قدمت برخی از تصاویر، می‌توان گذشته این بناها و سیر تطور تاریخی و هویت و ساخت پیشین آن را نیز مجسم کرد. بدیهی است بسیاری از بناهایی که در این عکسها مشاهده می‌شوند امروزه به گونه‌ای نو دیگرگون شده‌اند و از آنها جز همین یادمانده‌ها، چیز دیگری باقی نمانده، و مسلماً جنبه اخیر بر ارزش تاریخی تصاویر ارائه شده می‌افزاید.

از مجموعه عکسهای عتبات عالیات که در این شماره از فصلنامه معرفی شده‌اند تعداد چهار قطعه عکس متعلق به نجف، یازده قطعه متعلق به کربلا، هفت قطعه متعلق به کاظمین، و پنج قطعه به سامرا اختصاص دارد که به منظور آشنایی با هر یک از این اعتبار مقدسه توضیحات مختصری داده می‌شود:

نجف اشرف

نجف یک لغت نبطی است که از «نی» به معنی آب و «جف» به معنی خشک شد، ترکیب شده و برای آسانی تلفظ «نیجف» را «نجف» گفته‌اند؛^۷ و نجف در لغت، مکانی است که آب بدان نرسد.^۸ شهر نجف کیلومترها از رودخانه فرات دور است و همواره با

۶. عبدالله قیاض، منبع پیشین، ص ۱۷۴.

۷. عبدالحججه بلاغی، تاریخ نجف اشرف و حیره، تهران، مظاهری، ج ۱، ص ۱۶۲.

۸. مجدالدین فیروزآبادی، القاموس المحيط، ج ۳، ص ۲۰۴.

معضل بی‌آبی مواجه بوده. همین ویژگی موجب شده در برهه‌های مختلف تاریخی، پادشاهان، وزیران و ثروتمندان به منظور آبرسانی به شهر با بهره‌وری از رودخانه فرات اقداماتی به عمل آورند.

نجف به تعبیری پایتخت شیعیان است چرا که مدفن نخستین امام شیعیان به شمار می‌آید و سالها کانون و پایگاه مرجعیت شیعه بوده است. البته نجف در گذشته دور نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. در منطقه حیره، در نزدیکی نجف نبرد معروف قادسیه در اواخر سال ۱۶ هجری داد. اما از آن هنگام که در ماه مبارک رمضان سال ۴۰ هـ / ۶۶۱ م که حضرت علی (ع) توسط یکی از خوارج به نام ابن ملجم مرادی به شهادت رسید و پیکر مطهر آن حضرت توسط فرزندان و نزدیکان ایشان مخفیانه در نجف دفن شد، روز به روز بر اهمیت نجف افزوده گردید. مدفن شریف مدتها پنهان نگاه داشته شد تا آسیبی به پیکر آن معصوم بزرگوار نرسد. گفته می‌شود حجاج بن یوسف ثقفی به قصد یافتن پیکر امیرالمؤمنین (ع) دستور داد در نجف سه هزار قبر را نبش کنند.^۹

در طول روزگار امویان بنا و آرامگاهی برای آن حضرت احداث نشد و بنا به شواهد تاریخی نخستین ساختمان متعلق به هارون الرشید است که بر مزار شریف ایجاد شد. بعدها بناهای دیگر توسط زید معروف به داعی صغیر (فرمانروای طبرستان)، عضدالدوله، از سلاطین آل بویه، شاه عباس، شاه صفی، فرمانروایان صفوی، احداث شد. نادرشاه هنگام ورود خود به نجف به نوسازیهای شگرف و مطلا ساختن بخشهایی از حرم دست زد.

در این مکان مقدس، جمعی از عالمان، شاهان، وزیران و بزرگان به خاک سپرده شده‌اند. همچنین گورستان وادی السلام، مسجد حنانه که مدفن بسیاری از خواص حضرت علی (ع) است. عضدالدوله و فرزندش شرف‌الدوله، حسن جلابری و فرزندش، شاه عباس، سلطان محمد قاجار، کیومرث میرزا فرزند فتحعلیشاه قاجار، محمدحسن خان امین‌الضرب و... در این مکان به خاک سپرده شده‌اند؛ همچنین جمعی از علمای سرشناس که در روضه شریف دفن شده‌اند عبارتند از مقدس اردبیلی، عبدالنبی جزایری، محمدحسن خوانساری، محمد مهدی بحرالعلوم، مرتضی انصاری، اسدالله اصفهانی (رشتی)، آخوند خراسانی، محمدسعید حبیبی، شیخ‌الشریعه اصفهانی، میرزای نائینی، ابوالحسن اصفهانی، محمدباقر قسمی و...؛ افزون بر این از مشاهیر شخصیتی به سان شیخ طوسی در این شهر به خاک سپرده شده است.

۹. ابن اثیر. الکامل فی التاریخ. ج ۵، ص ۲۸۷؛ و ج ۴، ص ۲۸۷.

کوفه

کوفه، شهر مذهبی مهمی است که در نزدیکی نجف قرار دارد. فاصله این شهر تا نجف نزدیک به ده کیلومتر است. مسجد کوفه، کاخ حکومت اموی که بنا بر آگاهیهای موجود به دستور سعد بن ابی وقاص بنیان نهاده شد، مسجد سهله و خانه حضرت علی (ع) از مکانهای مهم کوفه به شمار می آیند.

در مسجد معروف کوفه جایگاه (مقام)هایی به نام خضر، زین العابدین، جبرئیل، ابراهیم، وجود دارد. در یکصد متری جنوب غربی این مسجد، خانه حضرت علی (ع) واقع است. قبور مسلم بن عقیل، هانی بن عروه و میثم تمار (رحمت الله علیهم) در نزدیکی همین مسجد است. در نزدیکی آرامگاه مسلم، قبر مختار ثقفی قرار دارد. کوفه به اعتبار اینکه سالهایی چند مرکز خلافت اسلامی به شمار می آمد و مکان شهادت نخستین امام شیعیان است حائز اهمیت است.

کربلا

کربلا یکی از شهرهای مقدس ناحیه بین النهرین است که در صد کیلومتری جنوب غربی کاظمین و در کنار رودخانه فرات واقع شده است. این شهر در زمان گذشته و در دوران اقتدار بابلیان روستای کوچکی بوده است. در پی شهادت امام حسین (ع) در دهم محرم سال ۶۱ هـ / ۶۸۰ م و به خاک سپردن ایشان در این مکان، اندک اندک زایرانی که برای زیارت آن حضرت به این سرزمین می شتافتند در آن رحل اقامت گزیدند. به رغم مخالفت فرمانروایان عباسی، چون رشید و متوکل، با عزیمت شیعیان به کربلا این منطقه روز به روز توسعه یافت. البته متوکل تا آنجا پیش رفت که در سال ۲۳۶ هـ / ۸۵۰ م دستور انهدام قبر سیدالشهداء (ع) را داد اما وقتی فرزندش متصر در ۲۴۷ هـ روی کار آمد از سیاست پدر عدول کرد و مردم را به زیارت آرامگاه امامان علی و حسین (علیهما السلام) دعوت نمود.^{۱۰} به دنبال آن رجال سرشناسی در ایجاد بنا بر قبر شریف اهتمام ورزیدند که از آن جمله اند داعی صغیر، عضدالدوله دیلمی، ملکشاه، سلطان اویس جلابری و فرزندانش سلطان حسین و سلطان احمد. اما پادشاهان صفوی بیشترین بذل توجه را در ساختمان سازی حرم به کار بردند و از آن جمله شاه اسماعیل که هنگام زیارت وی در ۹۳۲ هـ / ۱۵۲۵ م از کربلا دستور مطلا کردن بخشهایی از روضه مقدسه را داد و تعداد دوازده قنديل طلا به حرم مطهر و همچنین شبکه‌ای از جنس نقره برای قرار دادن بر روی

۱۰. ابن اثیر. الکامل فی التاریخ ج ۵، ص ۲۸۷؛ ج ۴، ص ۲۸۷.

قبر اهدا کرد.^{۱۱} چندی بعد سلطان مراد چهارم عثمانی دستور به احداث گنبد بر بارگاه را صادر کرد و در سال ۱۲۲۷هـ / ۱۸۱۲م فتحعلیشاه دست به اقدامات سازنده‌ای زد. در سال ۱۲۸۷هـ / ۱۸۷۰م ناصرالدین شاه در سفر خود به عتبات مبادرت به نوسازی و مطلا کردن گنبد حرم مطهر کرد.

مرقد حضرت عباس (س) نیز در طول تاریخ به کمک فرمانروایان احداث گردید. در نزدیکی حرمین شریفین حسین و عباس (علیهماالسلام) قبور تمامی شهدای واقعه عاشورا قرار داد. در حرم مطهر ابا عبدالله (ع) جمعی از شخصیت‌های سرشناس به خاک سپرده شده‌اند مانند شاهزاده محمدعلی فرزند فتحعلیشاه، میرزا تقی‌خان امیرکبیر، عمادالدوله، مظفرالدین شاه، محمدعلی شاه، احمدشاه و شاهزاده محمدحسن میرزا. از علمای سرشناس نیز سید مرتضی و سید رضی نیز در حرم مطهر امام حسین (ع) روی در نقاب خاک کشیده‌اند.

کاظمین

پیشینه تاریخی کاظمین با بغداد در هم آمیخته است و آنچه که این دو شهر را از یکدیگر جدا می‌سازد، رودخانه دجله است. منصور پس از بنای شهر بغداد، آرامگاهی به نام قریش در آن سوی رود دجله ایجاد کرد تا علویان و عباسیان در آنجا پس از مرگ به خاک سپرده شوند. جعفر، فرزند منصور، نخستین شخصی بود که در ۱۵۰هـ / ۷۶۷م در آنجا به خاک سپرده شد. در سال ۱۸۳هـ / ۷۹۹م امام موسی کاظم (ع) و نیز در ۲۲۰هـ / ۸۳۵م امام محمدجواد (ع) در کاظمین و در جوار جدش دفن شد. اما نام این شهر از کنیه امام موسی بن جعفر «کاظم» گرفته شده است.

با نیمنگاهی به گذشته تاریخی این شهر درمی‌یابیم که در مقاطعی به علت طغیان رود دجله، سیل در کاظمین جاری شده است که به علت قرب مسافت حرم مطهر تا رودخانه، آسیب‌های سخت بسیاری به ابنیه حرم وارد آمده است. اما ساختمان فعلی حرم مطهر یادگار شاه اسماعیل صفوی است که در سال ۹۲۶هـ / ۱۵۱۶م به پایان رسید. صرف‌نظر از صفویان، عثمانیها نیز نسبت به زیباسازی حرم مطهر بذل توجه کردند. سلطان سلیم عثمانی دستور ساخت یک مناره جدید را افزون بر چهار مناره حرم مطهر که به دستور شاه اسماعیل صفوی احداث شده بود، داد. همچنین شهرهای کاظمین و بغداد توسط پل چوبی به یکدیگر متصل شدند.^{۱۲}

۱۱. جعفر الخلیلی، موسوعة العتبات المقدسة، ج ۱، صص ۱۱۲-۱۱۳.

۱۲. محمدحسین آل‌یاسین، مقابر قریش، مجلة الاعلام، ج ۳، ص ۶۷، بنگرید به جعفر خلیلی، موسوعة العتبات المقدسة، ج ۱، ص ۱۲۶.

در دوره ژنرال هدایت پاشا، فرمانده سپاه ششم عثمانی که بغداد به سال ۱۳۰۲ هـ به دستور محمدشاه و ناصرالدین شاه نسبت به تذهیب درهای رواق حرم مطهر اقدام گردید. این دو در به باب القبله و باب المراد مشهورند. قبور جمعی از مشاهیر علمای شیعه و از جمله شیخ مفید، شیخ صدوق و نصیرالدین طوسی در حرم شریف واقع است. نکته مهمی که درباره سند تصویری شماره ۵۰۱۷-۱ «جسر ایل کاظمین به بغداد» باید یادآور شد اینکه این کارت پستال که از منظر بغداد گرفته شده است، پل قایقی بر روی رودخانه دجله را نشان می‌دهد و از کهن‌ترین عکسهای موجود درباره کاظمین است. در تصویر در دو جا پرچم عثمانی (هلال و ستاره) به روشنی، یکی بر روی پل و دیگری در انتهای تصویر (جنب گلدسته سمت راست) مشاهده می‌شود که حکایت از دوره حاکمیت و اقتدار عثمانی و بی‌شک تا پیش از سال ۱۹۱۷ م (سال سقوط بغداد به دست انگلیسیها) است.

اما نکته‌ای که موجب شگفتی هر پژوهنده‌ای است، ویژگی نقاشی گونه‌های انتهایی تصویر است. به‌زعم نگارنده، که زاده و متوطن در کاظمین بوده، فاصله اندک حرم شریف تا رودخانه در عکس محل تأمل است. نظر به اینکه حرم شریف در محوطه مقابر قریش بنیان نهاده شده است. احداث بنا در فاصله اندک حرم تا رودخانه با توجه به پیشینه طغیانهای متعدد «دجله» محل مذاقه است. البته مرقد مطهر از پشت به رودخانه نزدیک‌تر است ولی نه تا این اندازه غیرمعمول که در کارت پستال مشاهده می‌شود. همچنین کجی یکی از مناره‌ها که در تصویر به وضوح قابل رؤیت است و نسبتهای ناهمگون آنها، اندازه پرچم عثمانی که در انتهای تصویر سمت راست دیده می‌شود، همچنین اندازه نخلهای خرماي چشم‌انداز تصویر به راستی حیرت‌آور و ناهمگون است و با واقعیت و اصول هندسی و عکاسی مطابقت و سازگاری ندارد. افزون بر این، حالت قرار گرفتن چهار مناره نیز تردیدهایی را برمی‌انگیزد. در کنار دو گنبد، دو مناره یکی در پشت گنبد سمت راست و دیگری در کنار گنبد سمت چپ قرار دارند و دو مناره دیگر در فاصله نسبتاً دوری در سمت راست و چپ جای دارند. بی‌شک حتی در حالتی که گمان بریم وضعیت هندسی مناره‌های تصویر در فرض چهار ضلعی لوزی باشد، با امعان نظر به تصویربرداری عکاس که از آن سوی رودخانه و بدون لنزهای پیشرفته امروز صورت گرفته است، نسبتهای غلطی است. در این حالت دو مناره سمت راست جنب یکدیگر و دو مناره سمت چپ در کنار هم هستند که نسبت قرب و بعد آنها در قیاس با عرض رودخانه موجب شک و شبهه است.

به نظر می‌رسد که این عکس دارای دو وجه است. جنبه نخست آن واقعی و بخش دیگر آن به منظور زیباتر شدن کارت پستال بوده است و برای جلب نظر و توجه شیفتگان

خانندان عصمت و طهارت مبادرت به چاپ تصویری زیبا در پس‌زمینه اثر نموده‌اند؛ به طوری که در بالای عکس آمده «سوژه» این نما، «پل کاظمین به بغداد» است و نه حرم مطهر امامان مدفون در کاظمین. در پی بررسی که در برخی مآخذ به عمل آمد، سال ۱۹۱۱ به عنوان مقطع زمانی گرفتن عکس تعیین شد.^{۱۳} اکنون به منظور روشن‌گری، از عموم پژوهندگان، به ویژه علما و استادان، تقاضا می‌شود در صورتی که عکسهایی در این زمینه و به ویژه موضوع مورد بحث در اختیار دارند آن را برای بهره‌وری در فصلنامه در اختیار مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران قرار دهند.

سامرا

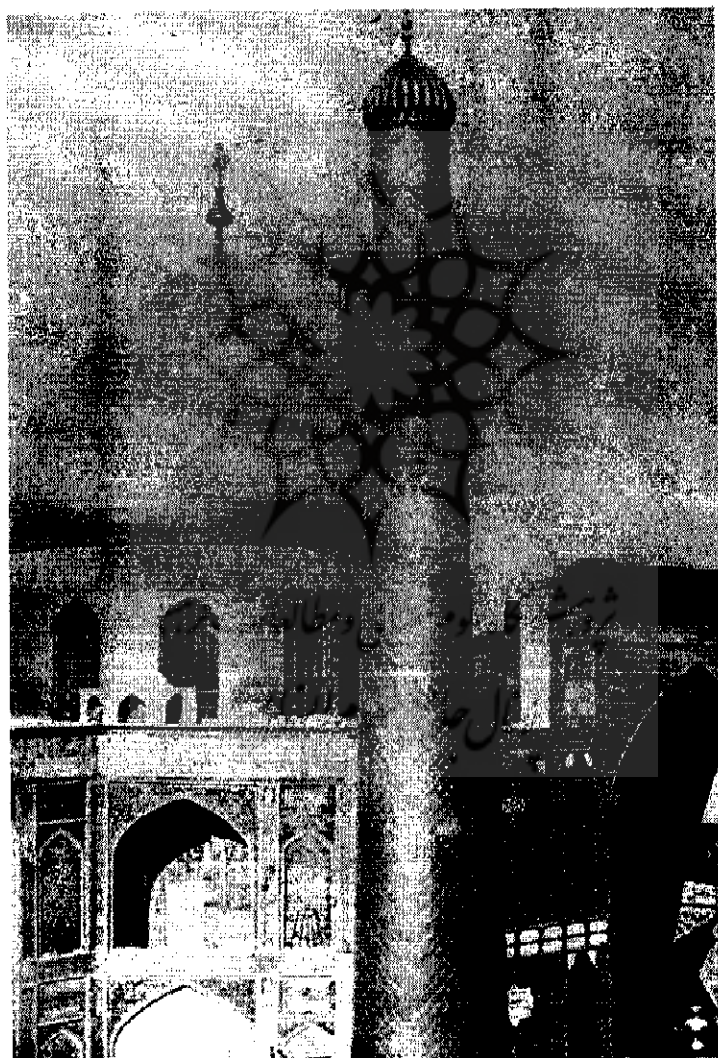
این شهر در ناحیه شرقی رودخانه دجله و در ۱۲۰ کیلومتری شمال بغداد قرار دارد که در نیمه راه بغداد - تکریت واقع است. در وجه تسمیه آن آمده است که معتصم بالله، خلیفه عباسی که از وی به عنوان ایجادکننده شهر سامرا یاد می‌شود، هنگام انتقال سپاهیان به شهر، هر یک از آنان از مشاهده چشم‌انداز سامرا مسرور شدند و از این رو «سُرَّ مِنْ رَأَى»، یعنی خوشحال شد هر آنکه آن را دید، به منزله نام شهر تلقی گردید و برای مختصر کردن آن سامرا نامیده شد. در زمان متوکل، فرزند معتصم، سامرا مورد توجه واقع شد و نسبت به نوسازی آن اقدامات اساسی به عمل آمد.

مرقد امامان علی هادی و حسن عسکری (علیهماالسلام) در این شهر است. مسجد جامع بزرگ معتصم و مسجد جامع بزرگ متوکل و برج معروف سامرا، مکان مشهور به غیبت امام زمان (عج)، از مشهورترین بناهای این بلده به شمار می‌آید. سامرا از هنگامی که در ۲۲۱هـ به مثابه پل انتقال نیرو و پایتخت عباسیان در رویارویی با بابک خرم‌دین که بر ضد دولت عباسی قیام کرده بود، مورد استفاده واقع شد، اهمیت روزافزون یافت. طی مدت پنجاه و پنج سال پایتختی سامرا، هشت خلیفه (معتصم بالله، واثق بالله، متوکل علی‌الله، منتصر بالله، مستعین بالله، معتز بالله، مهتدی بالله و معتمد علی‌الله) در آن حکمرانی کردند.

اما بدون تردید، سامرا از هنگامی که امام علی هادی (ع) به سال ۲۵۴هـ / ۸۶۸م رحلت کرد و در خانه‌اش به خاک سپرده شد و فرزندش حسن عسکری نیز در ۲۶۰هـ / ۸۷۳م درگذشت و در جوار پدر بزرگوارش دفن شد، شیعیان نسبت به ایجاد بارگاهی برای آن دو امام اقدام ورزیدند و در کنار آن نسبت به احداث ساختمان و خانه‌های گوناگون اقدام کردند.

۱۳. عامر بدرحسون، العراق فی الصور، دمشق، ۱۹۹۵، تصویر پل چوبی کاظمیه - بغداد.

حرم مسمی به صحن غیبت مهدی، در کنار حرم مطهر امامان واقع است و به حرم سوم نیز سرشناس است. به زعم شیعه امام دوازدهم وارد سرداب این مکان شد و از آنجا غیبت خود را آغاز کرد. به اعتقاد شیعیان امام مهدی (عج) آن گاه که جهان پر از ظلم و ستم گردید به منظور اقامه عدل و داد ظهور خواهد کرد اما مکان ظهور وی مشخص نیست. در سرداب غیبت در چوبی منبت کاری شده زیبایی یادگار دوره ناصرالدین الله، خلیفه عباسی به یادگار مانده است.

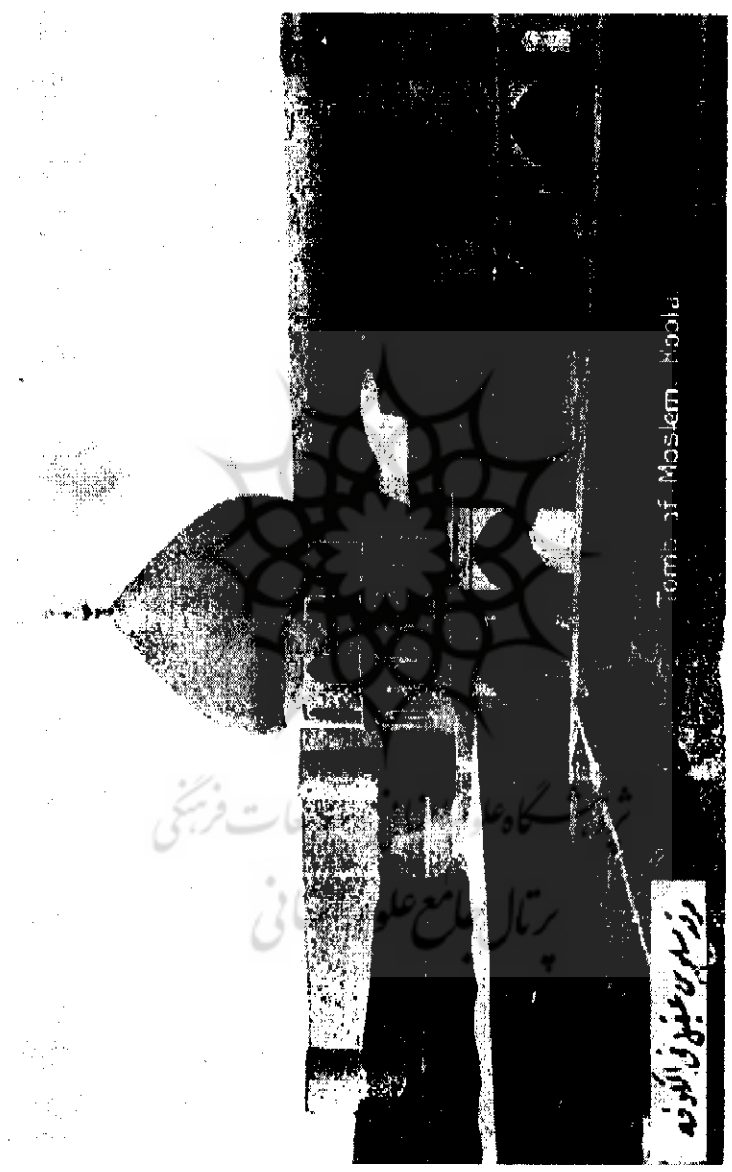
حرم مطهر امام علی (ع) | ۱۱-۱۶۸۱

تصویر هوایی از حرم مطهر امام علی(ع) در قلب نجف که توسط یک هواپیمای انگلیسی گرفته شده است. [۲۸۵۸-۴]

حرم مطهر امام علی (ع) | ۱۱-۵۰۲۳

Tomb of Moslem, Koola

قبر مسلم بن عقیل در کوله

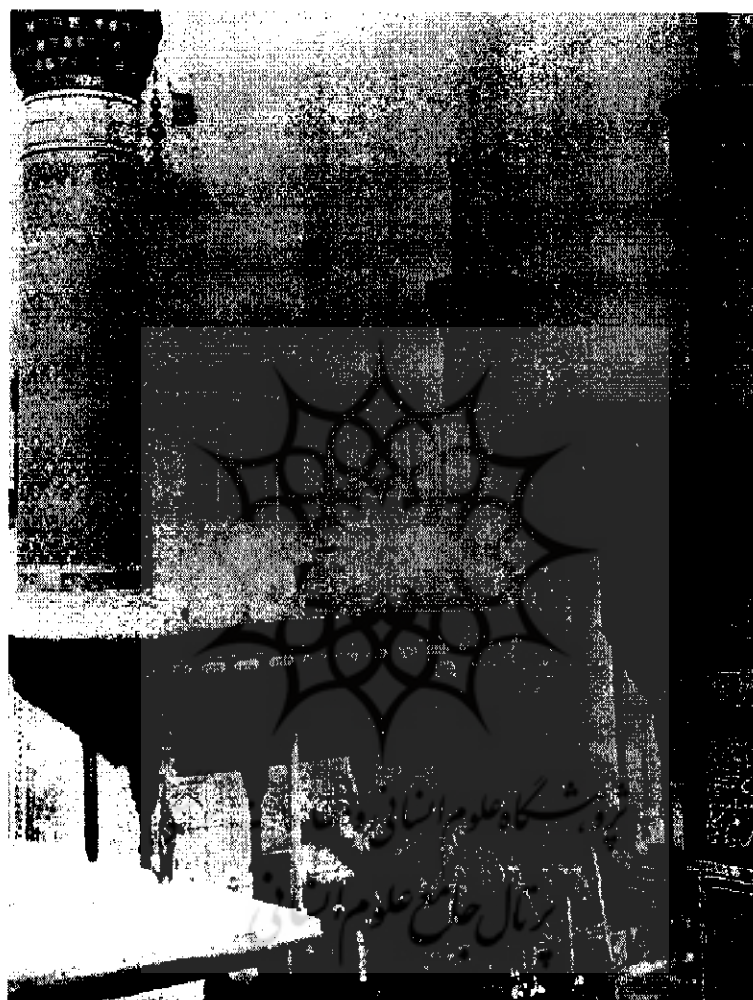
آرامگاه مسلم بن عقیل (س) در کوفه | ۴-۶۸۵۷

حرم مطهر امام حسین (ع) در کربلا | ۱۱-۵۰۲۶

35 - Tomb of Hussein - KARBALA

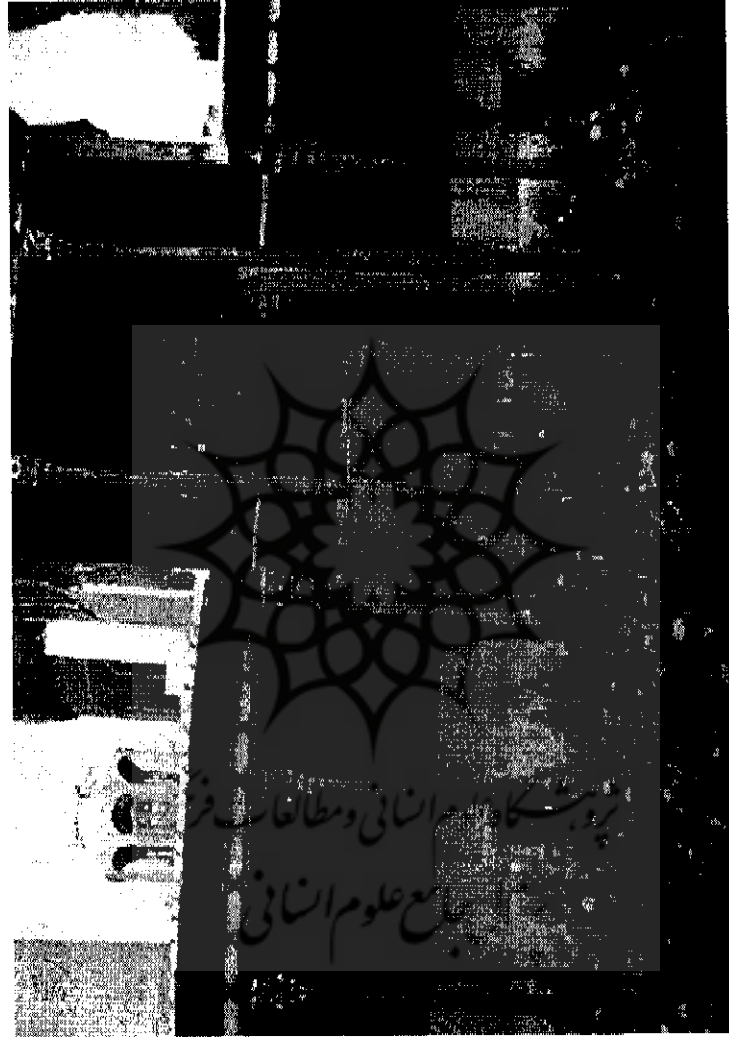

پیشگامان و مطهرات فریبنگی
روزگار و موم انسانی

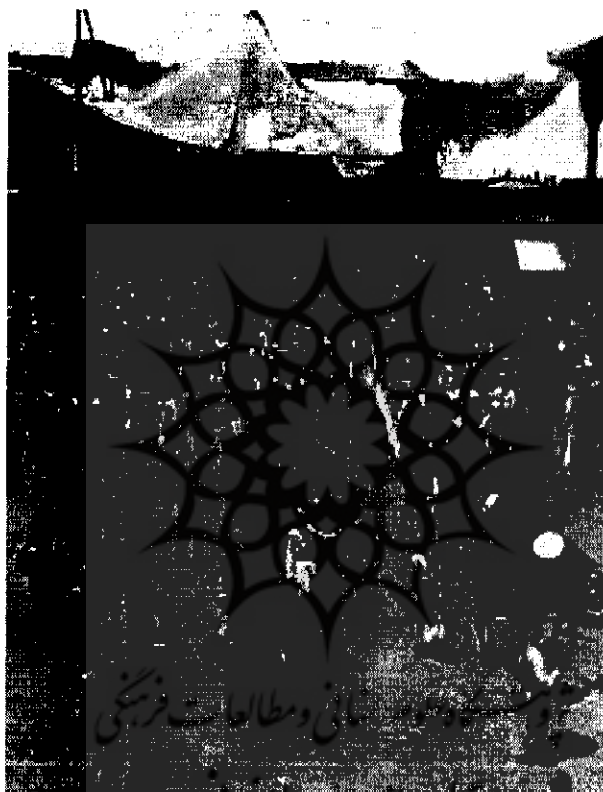

حرم مطهر امام حسین (ع) | ۱۶۸۷-۱۱

در توضیح زیر عکس نام محمدجعفر قاجار مشاهده می‌شود [۱-۵۰۴۴]
اقامه نماز جماعت ظهر و عصر در برابر ایوان حضرت سیدالشهداء (ع) در کربلا به سال ۱۳۱۹ هـ / ۱۲۸۰ ش

برپایی چادرهای هیأت‌های عزاداری در صحن مطهر امام حسین (ع)؛
تصویر نمایشگر مراسم سینه‌زنی عزاداران حسینی در ایام ماه محرم است. | ۴-۲۵۵-الف |

پڑوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

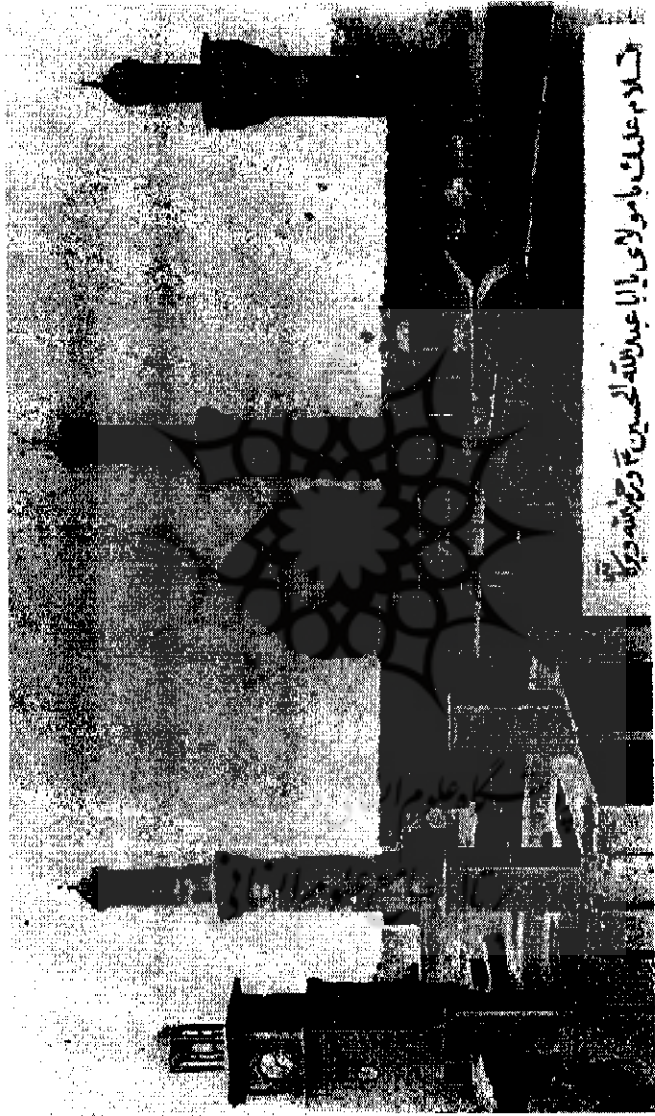
حرم مطهر امام حسین (ع) | ۳-۲۵۵ الف |

پرنال جلال علوم انسانی

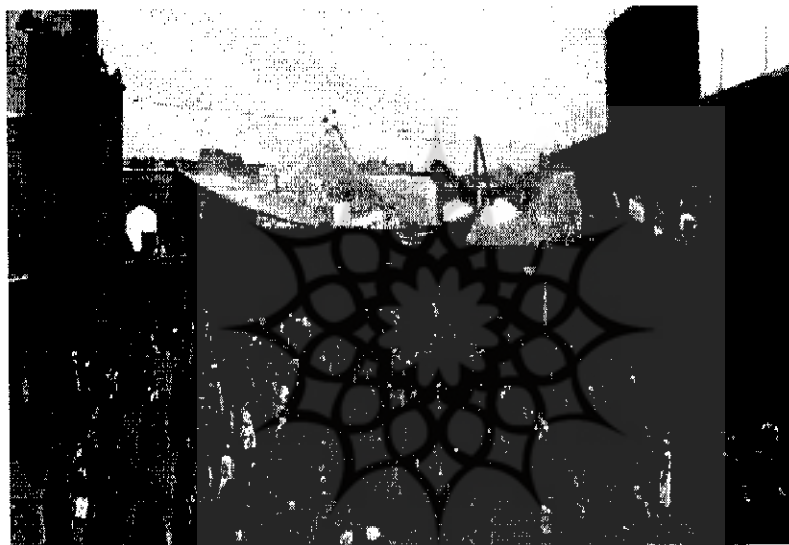
در ورودی حرم مطهر امام حسین(ع)؛
تصویر در ۱۸ خرداد ۱۳۰۹ بر گرفته شده است | ۲-۲۵۵ الف

حرم مطهر امام حسین (ع) | ۱۰۰۳۰-۱

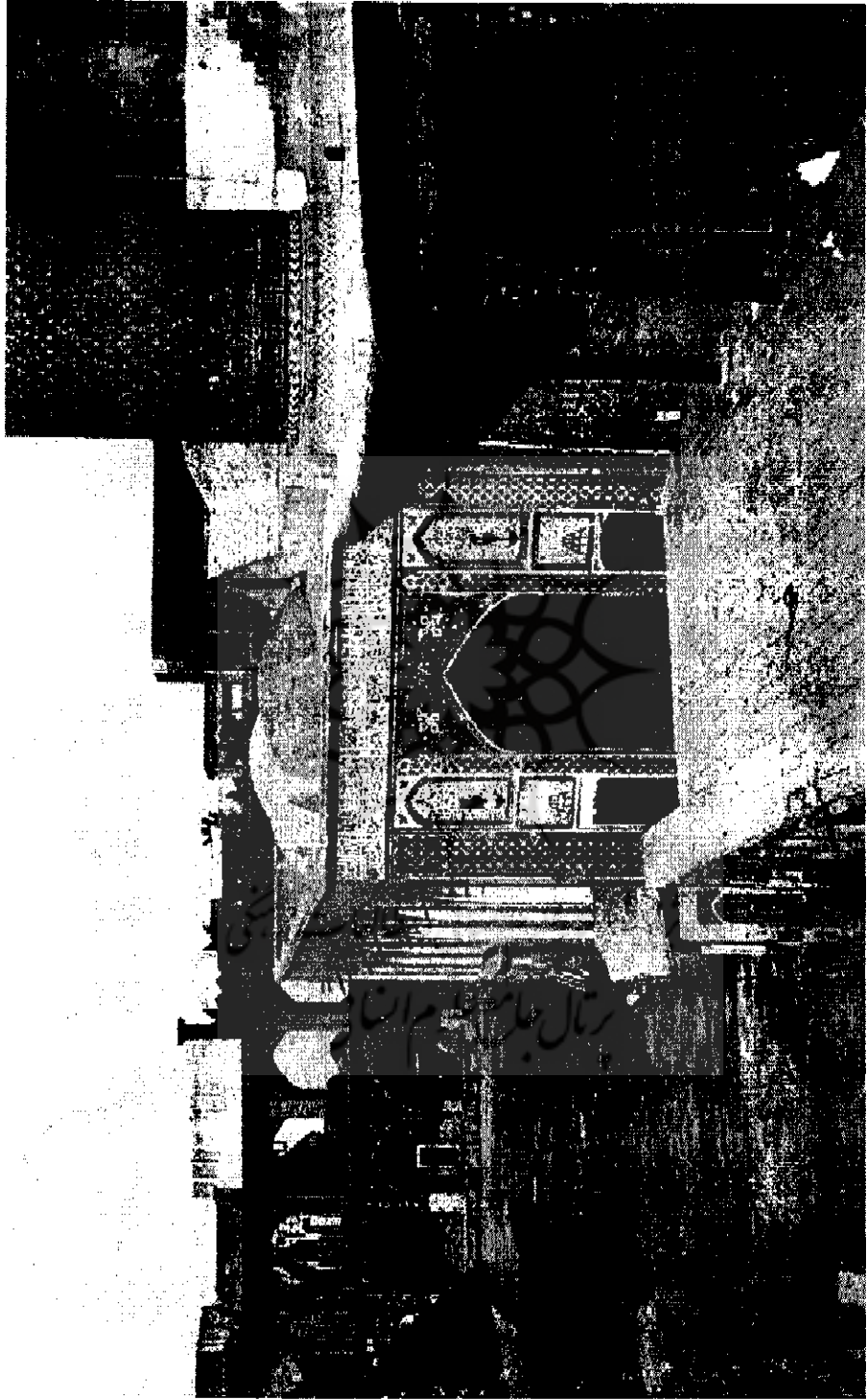

نمایی از شهر کربلا و حرم مطهر حضرت عباس (س): نخلستان گردهاگرد شهر به روشنی در تصویر هویداست | ۱۱-۵۱۳۹

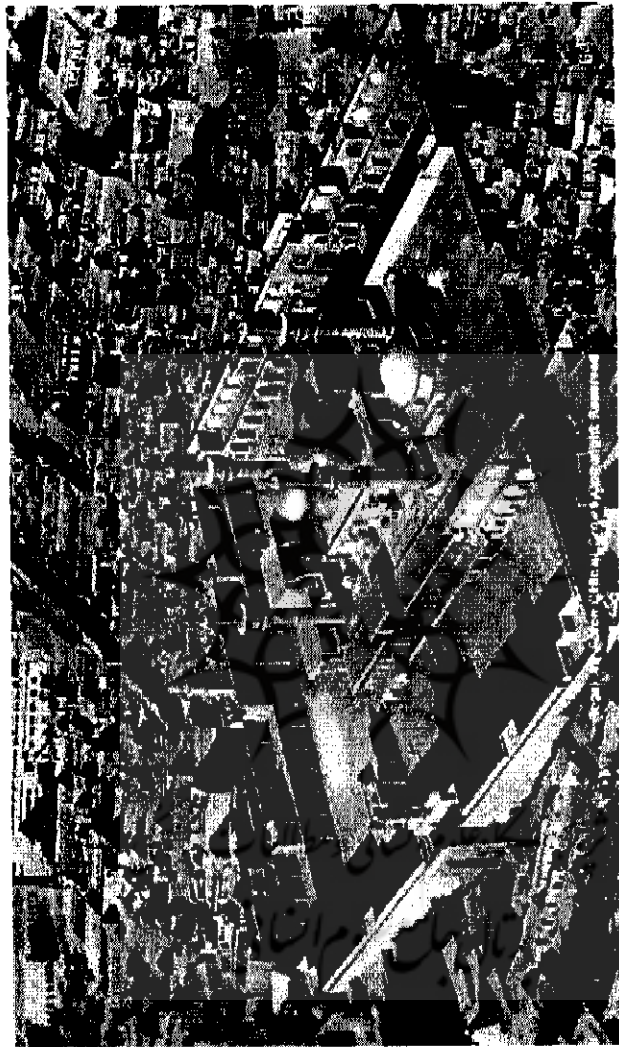
مراسم شیه‌سازی و تمزیه و مقتل خوانی در روز عاشورا در صحن شریف ابا عبدالله (ع):
سربازان انگلیسی با تفنگ در جای جای تصویر دیده می‌شوند. [۲۵۵-۵ الف]

پرتال جامع علوم انسانی

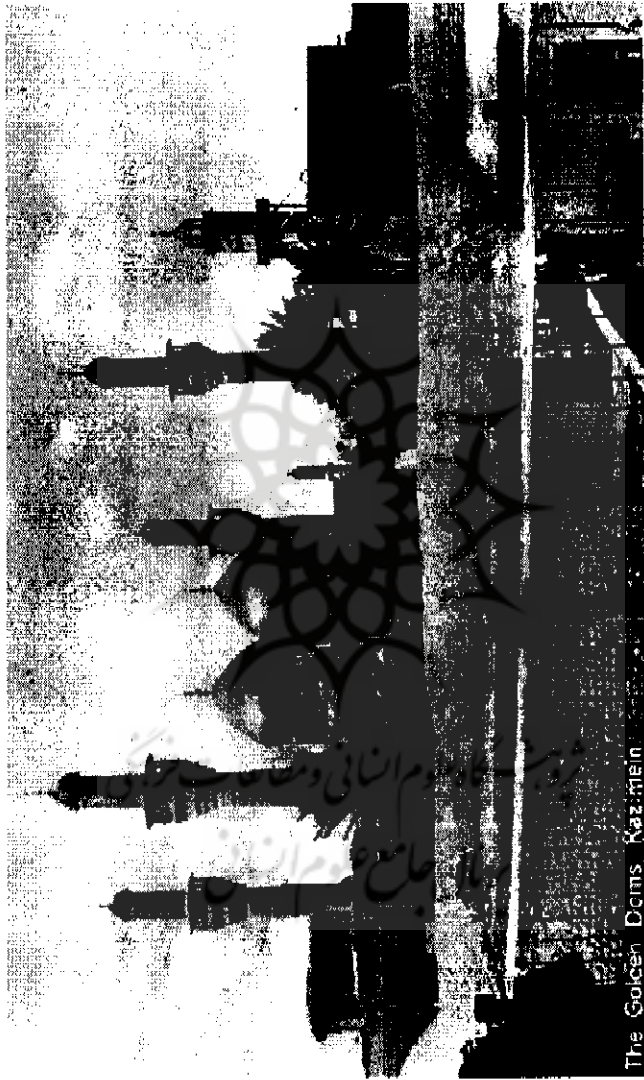

حرم مطهر امام حسین (ع) | ۱۸-۵۰۳۶

تصویر شهر کاظمین و حرم مطهر امامان کاظم و جواد (علیهما السلام) که از دریچه هواپیما برگرفته شده است. [۴-۲۸۵۹]

The Golden Dome, Mecca, Saudi Arabia

حرم مطهر امامان کاظم و جواد (علیہما السلام) [۱-۵۰۱۵]

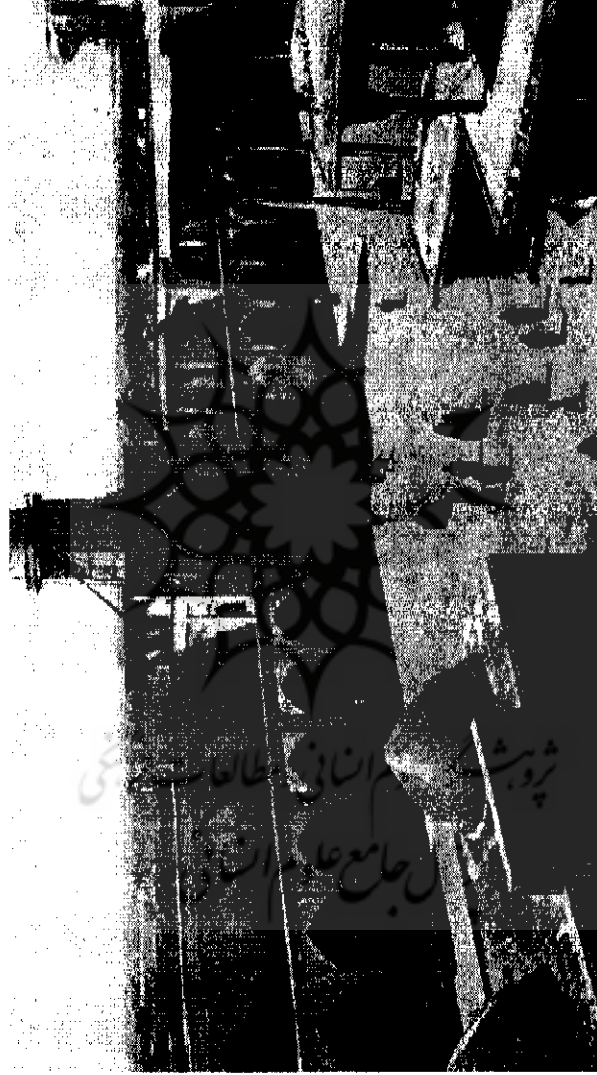
مراسم روز عاشورا در مرقد مطهر امامان کاظمین [۱-۵-۲۹]

حرم مطهر امامان کاظم و جواد (علیہما السلام) | 11-5-19

18. - Kazima's Mosque. - BAGDAD

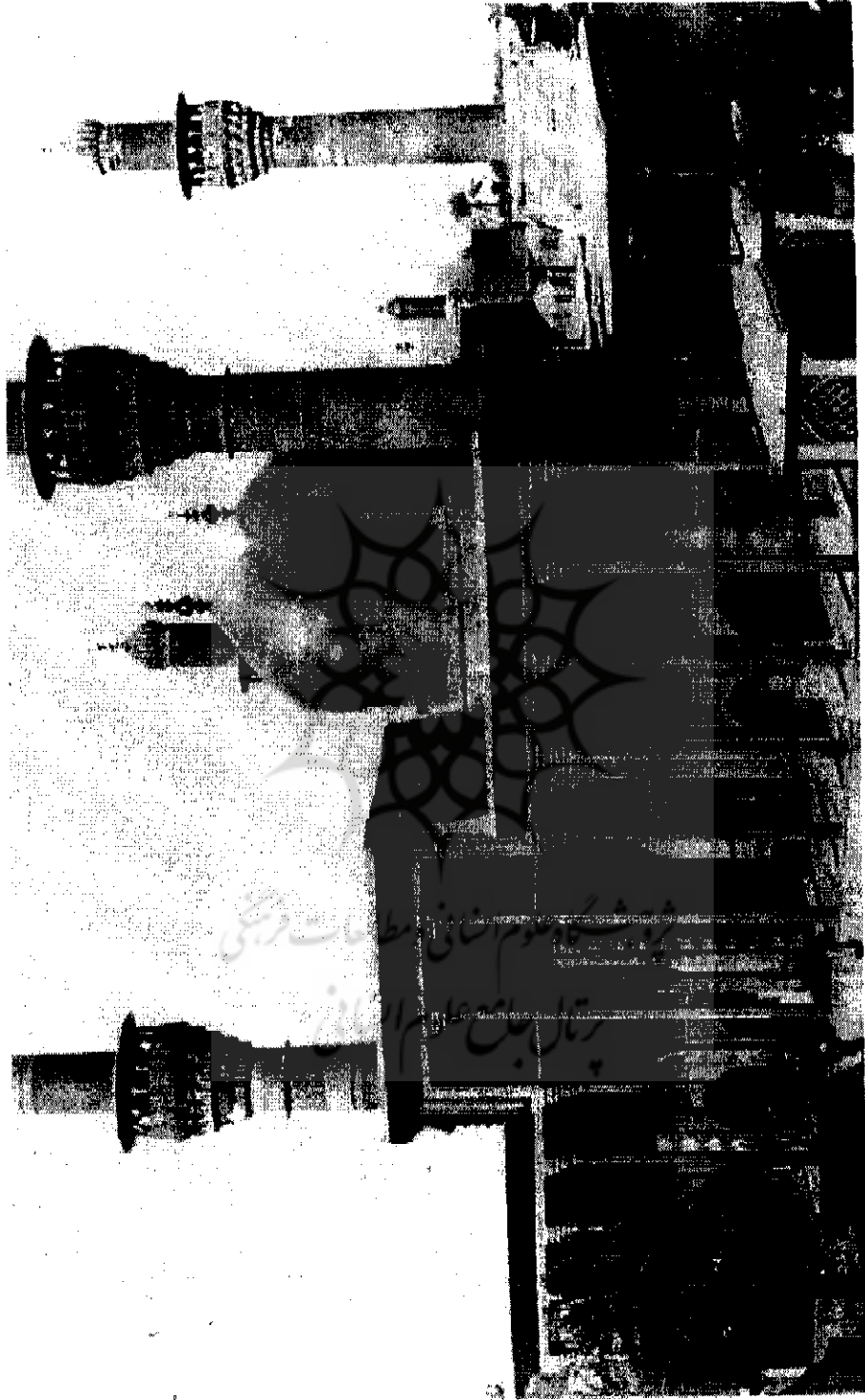
حرم مطهر امان کاظم و جواد (علیهما السلام) | ۱-۵۰۲۱

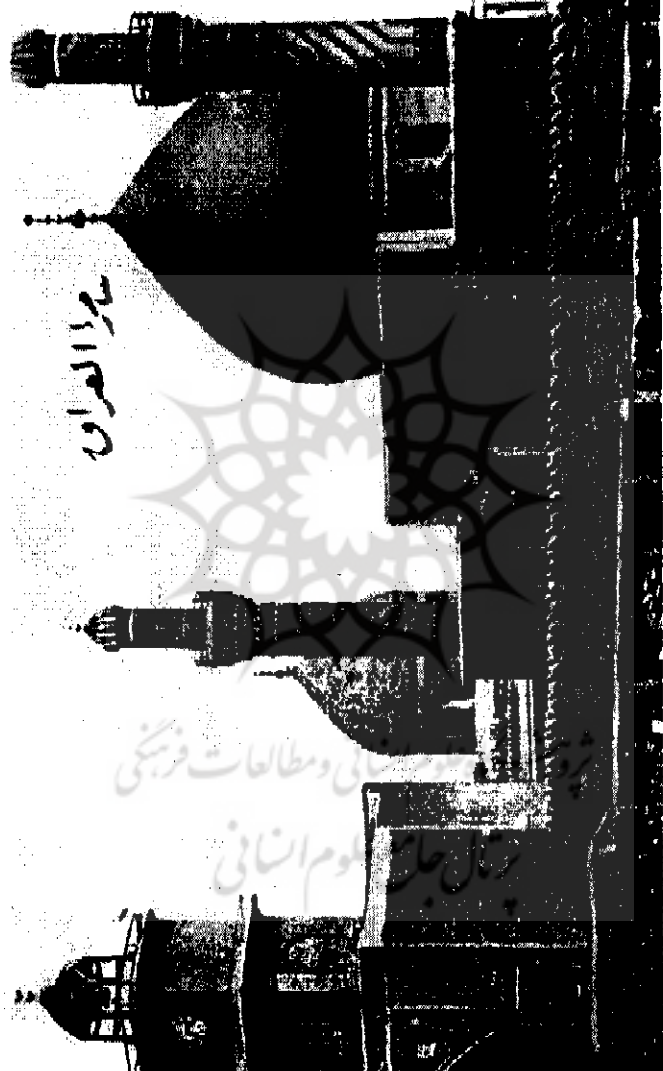

تصویر «جسر کاظمین به بغداد» پل میان کاظمین و بغداد (محلہ الأَعْظَمیة) که بر روی قایقهای

شنداد توسط یک عکاس روسی از منظر بغداد بر گرفته شده است. | ۱۵۰۱۷-۱

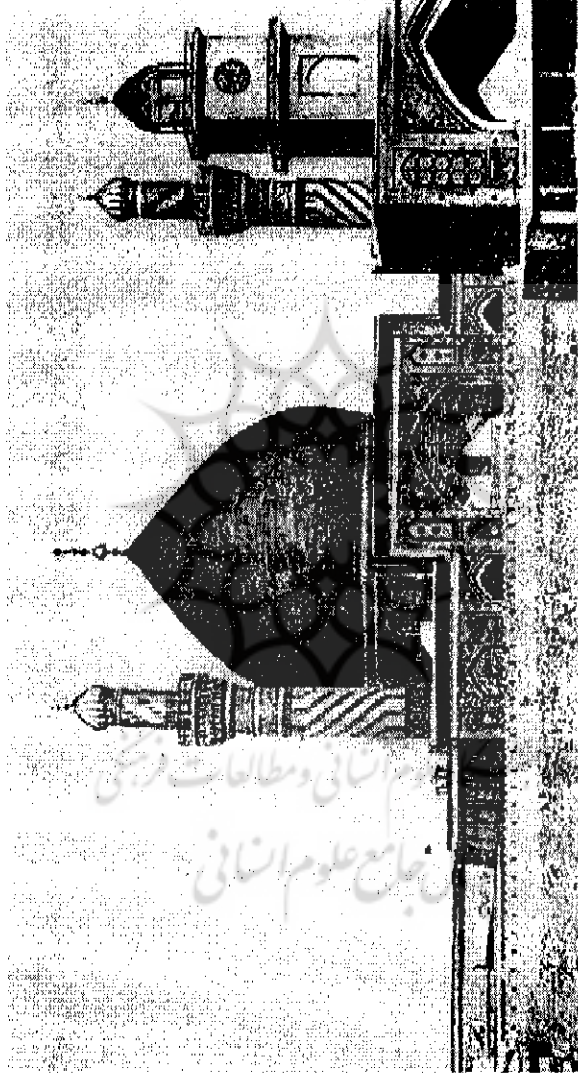
مطهر امامان موسى كاظم و محمدجواد (عليهما السلام) | ۱۶۸۵-۱۱

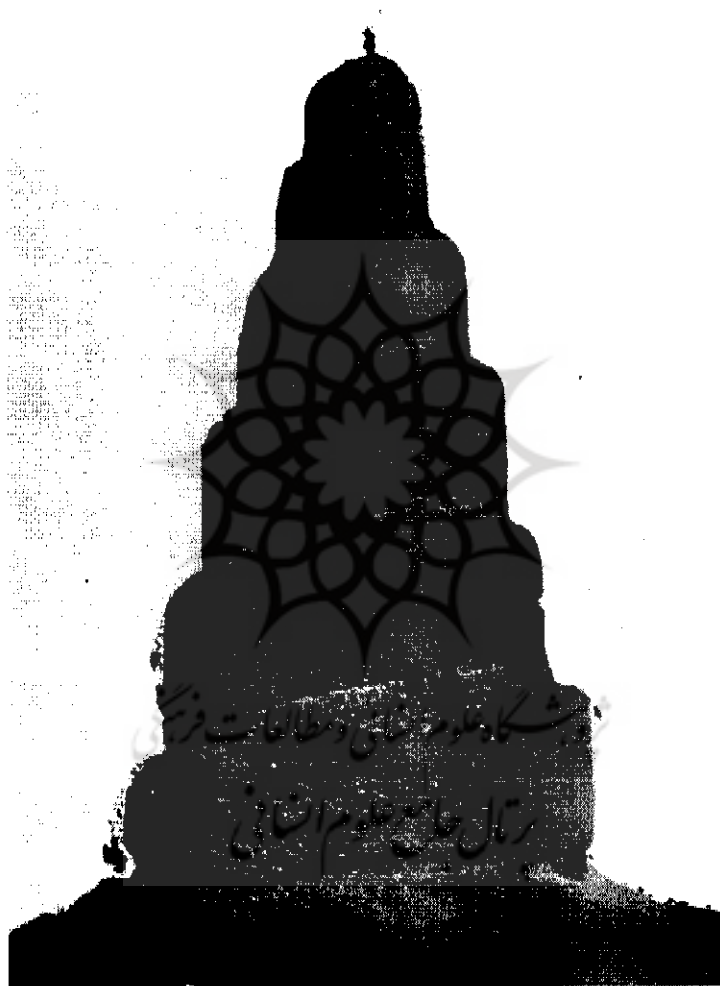

حرم امامان هادی و عسکری (علیهما السلام) در سامرا | ۱۴۰۱-۵-۱۴

حرم امامان سامرا | ۱-۵۰۲۰

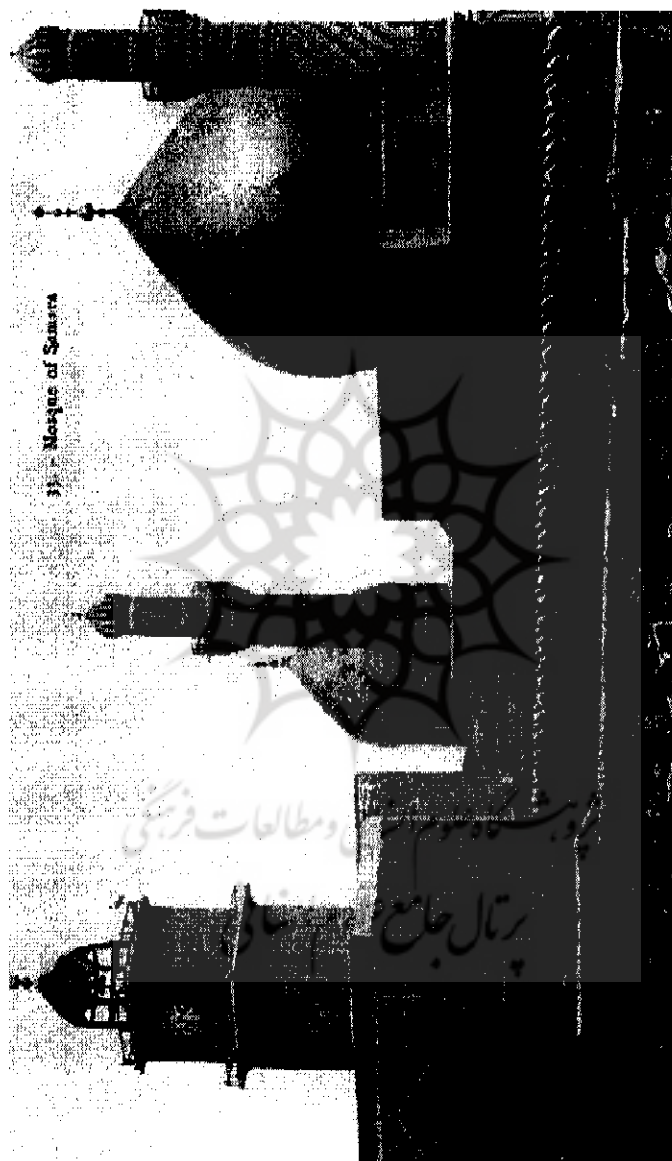

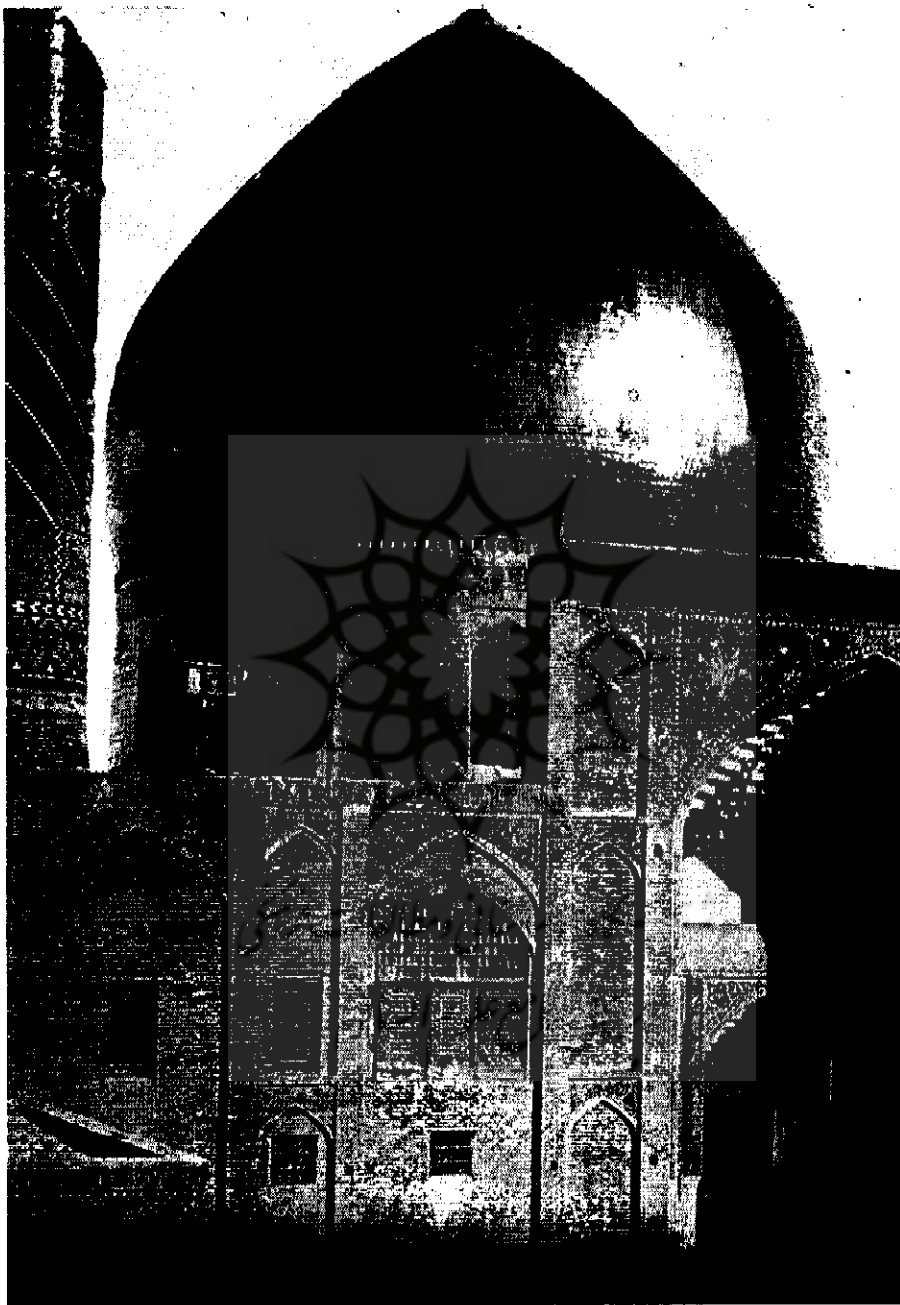

برج مسجد جامع بزرگ معتصم در سامرا | ۱۱-۱۷۲۱

حرم امامان علی هادی و حسن عسکری (علیهم السلام) [۱-۵۰۱۸]

مسجد شریف امام مهدی (عج) معروف به مکان غیبت. سرداب در زیرزمین مسجد قرار دارد | ۱-۵۰۴۰

پښتونستان ښوونځي
پښتونستان ښوونځي